

ПОСТАНОВА № 2
Пленуму Верховного Суду України

від 22 січня 2015 року

**Про звернення до Конституційного Суду України
з конституційним поданням щодо відповідності (конституційності)
положень абзаців першого, другого, четвертого й шостого
частини п'ятої статті 141 Закону України від 7 липня 2010 року
№ 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» стосовно звуження гарантій
матеріального забезпечення та соціального захисту суддів у відставці
положенням частини першої статті 8, статті 21, частин
першої й п'ятої статті 126 та статей 150 і 152 Конституції України**

Обговоривши внесений Головою Верховного Суду України Романюком Я.М. проект конституційного подання щодо відповідності (конституційності) положень абзаців першого, другого, четвертого й шостого частини п'ятої статті 141 Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» стосовно звуження гарантій матеріального забезпечення та соціального захисту суддів у відставці положенням частини першої статті 8, статті 21, частин першої й п'ятої статті 126 та статей 150 і 152 Конституції України, Пленум Верховного Суду України

п о с т а н о в л я є:

Звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності (конституційності) положень абзаців першого, другого, четвертого й шостого частини п'ятої статті 141 Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» стосовно звуження гарантій матеріального забезпечення та соціального захисту суддів у відставці положенням частини першої статті 8, статті 21, частин першої й п'ятої статті 126 та статей 150 і 152 Конституції України.

**Голова
Верховного Суду України**

Я.М. Романюк

**Секретар Пленуму
Верховного Суду України**

Ю.Л. Сенін

ПОГОДЖЕНО:

Суддя Верховного Суду України

М.Р. Кліменко

Начальник правового управління

І.Е. Берестова

Виконавець:

**Головний консультант
юридичного відділу правового управління**

Л.А. Михайлова

**Начальник відділу редагування
і коректури документів та архівного
діловодства управління
документального забезпечення**

В.В. Заболотний

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ

01043, м. Київ, вул. Пилипа Орлика, 8

Конституційний Суд України

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПОДАННЯ
щодо відповідності (конституційності) положень
абзаців першого, другого, четвертого й шостого частини п'ятої
статті 141 Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про
судоустрій і статус суддів» стосовно звуження гарантій матеріального
забезпечення та соціального захисту суддів у відставці положенням
частини першої статті 8, статті 21, частини першої й п'ятої статті 126
та статей 150 і 152 Конституції України

28 березня 2015 року набрав чинності Закон України від 12 лютого 2015 року № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» (далі – Закон № 192-VIII), яким викладено в новій редакції всі положення Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон № 2453-VI).

Законом № 2453-VI було закріплено визначені Конституцією України гарантії незалежності суддів, до яких відноситься належне матеріальне й соціальне забезпечення суддів як під час виконання обов'язків, так і після виходу у відставку, що пов'язано з їх статусом і є необхідною умовою здійснення правосуддя неупередженим та безстороннім судом. Саме тому статтею 141 Закону № 2453-VI передбачався особливий порядок визначення соціального забезпечення судді після виходу у відставку та встановлення особливого розміру такого забезпечення, що пов'язано з довічним збереженням за суддею у відставці статусу судді.

Однак 1 січня 2016 року набрав чинності Закон України від 24 грудня 2015 року № 911-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (далі – Закон № 911-VIII), положеннями якого було внесено зміни, зокрема, до статті 141 Закону № 2453-VI щодо умов нарахування та виплати пенсій або довічного грошового утримання судді у відставці.

Верховний Суд України
Управління документального забезпечення

вих № 201 - 231/0/8-16 від 22.01.2016

Зазначеними законодавчими змінами не тільки звужено зміст та обсяг наявних прав суддів, але й суттєво порушено встановлені Конституцією та законами України гарантії незалежності суддів.

З метою забезпечення конституційного порядку у сфері функціонування судової влади в Україні, забезпечення гарантій незалежності суддів, недопущення звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів, а також реалізуючи повноваження, надане пунктом 1 частини першої статті 150 Конституції України, статтями 39, 40, 71 та 82 Закону України «Про Конституційний Суд України», пунктом 5 частини другої статті 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Пленум Верховного Суду України вважає, що положення абзаців першого, другого, четвертого й шостого частини п'ятої статті 141 Закону № 2453-VI мають бути перевірені на предмет їх відповідності положенням частини першої статті 8, статті 21, частин першої та п'ятої статті 126 Конституції України. Це обґрунтовується нижченаведеним.

Правове обґрунтування невідповідності абзаців першого, другого, четвертого й шостого частини п'ятої статті 141 Закону № 2453-VI частині першій статті 8, частинам першій і п'ятій статті 126 Конституції України

1. Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається й діє принцип верховенства права. Складовою верховенства права є принцип правової визначеності, основу якого утворює ідея передбачуваності очікування суб'єктом відносин визначених правових наслідків (правового результату) своєї поведінки, яка відповідає наявним у суспільстві нормативним приписам. Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово наголошував на тому, що принцип правової визначеності вимагає ясності й однозначності правової норми та забезпечення того, щоб ситуації й правовідносини залишалися передбачуваними (правові позиції Конституційного Суду України в рішеннях від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005, від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010, від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010, від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011).

Стабільність правового регулювання проявляється в неприпустимості внесення довільних змін до наявної системи норм і є віддзеркаленням

підтримання довіри громадян до законів та дій держави. Збереження розумної стабільності означає, серед іншого, обов'язок законодавця враховувати при зміні умов набуття права на отримання соціальних благ законні очікування, пов'язані з виконанням (повністю або частково) умов набуття такого права. Рівність усіх перед законом, що впливає із статті 21 Конституції України, впливає на регулювання всіх суспільних відносин. Дотримання цього принципу означає, зокрема, й безпідставну заборону без розумного виправдання запроваджувати різницю в правах осіб, які належать до однієї й тієї самої категорії (заборону відмінного поводження з особами, які знаходяться в однакових чи споріднених ситуаціях).

Частиною першою статті 126 Основного Закону України передбачено, що незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України. Зазначений конституційний принцип знайшов відображення і в положеннях Закону № 2453-VI у редакції Закону № 192-VIII. Так, у пунктах 8, 11 частини четвертої статті 48 цього Закону зазначено, що незалежність судді, зокрема, забезпечується належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді й після виходу у відставку. Крім того, згідно із частиною шостою статті 48 Закону № 2453-VI у редакції Закону № 192-VIII при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу визначених Конституцією України гарантій незалежності судді.

Тобто гарантії незалежності суддів не можуть бути звужені чи скасовані при прийнятті нових законів і внесенні змін до чинних, про що неодноразово було наголошено в правових позиціях Конституційного Суду України (зокрема, у рішеннях від 3 червня 2013 року № 3-рп/2013, від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008, від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005).

Водночас згідно із Законом № 911-VIII змінами до частини п'ятої статті 141 Закону № 2453-VI передбачено:

1) в абзацах другому та четвертому:

- тимчасову на 2016 рік не виплату суддям у відставці призначених пенсій або щомісячного довічного грошового утримання в разі роботи на посадах та на умовах, передбачених Законом № 2453-VI, законами України «Про державну службу», «Про прокуратуру»;

- повне припинення з 1 січня 2017 року виплати суддям у відставці призначеного щомісячного довічного грошового утримання в разі роботи на посадах, які дають право на його призначення або право на призначення пенсії в порядку та на умовах, передбачених законами України «Про

прокуратуру», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про статус народного депутата України», «Про державну службу» з установленням, що в цей період зазначеним особам призначається і виплачується пенсія відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Отже, унесені зміни стосуються прав суддів, які вже вийшли у відставку і за своїм вибором отримують пенсію на умовах, передбачених статтею 37 Закону України «Про державну службу», або щомісячне довічне грошове утримання та працюють у суді, органах прокуратури чи інших визначених законом посадах в органах державної влади.

2) в абзаці шостому:

- постійне обмеження максимального розміру щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) десятьма прожитковими мінімумами, установленими для осіб, які втратили працездатність;

- тимчасове обмеження з 1 січня 2016 року по 31 грудня 2016 року максимального розміру щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці (з урахуванням надбавок підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) фіксованою сумою 10740 гривень.

Отже, зміни до абзацу шостого частини п'ятої статті 141 Закону № 2453-VI щодо постійного та тимчасового обмеження розміру соціального забезпечення стосуються прав суддів, які тільки вийшли у відставку або планують вийти в майбутньому (як працездатних, так і тих, що втратили працездатність). Також установлення фіксованої суми щомісячного довічного грошового утримання ставить суддів у відставці в нерівне становище один до одного.

Таким чином, указаними положеннями частини п'ятої статті 141 Закону № 2453-VI у редакції Закону № 911-VIII істотно звужується обсяг матеріального забезпечення суддів у відставці, чим допущено суттєве порушення конституційних гарантій незалежності суддів як самостійної

складової їх правового статусу, що свідчить про неконституційність указаних положень цієї статті.

Установлення менш сприятливих умов надання гарантій матеріального та соціального забезпечення суддям, що призначені (обрані) на посаду раніше введеного в дію нового правового регулювання, порівняно з тими умовами, що були законодавчо передбачені при призначенні (обранні) їх на посаду, за своїм значенням у системі правового регулювання практично означає зниження рівня незалежності суддів, що є недопустимим у силу положень статті 126 Конституції України та підтверджено практикою Конституційного Суду України.

Так, питання довічного грошового утримання суддів неодноразово було предметом конституційного розгляду за поданням Верховного Суду України (зокрема, рішення Конституційного Суду України від 3 червня 2013 року № 3-рп/2013, від 22 травня 2008 року № 10-рп 2008, від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005).

Конституційний Суд України в мотивувальній частині Рішення від 14 грудня 2011 року № 18-рп/2011 указав, *що щомісячне довічне грошове утримання є самостійною гарантією незалежності судді та складовою його правового статусу* (абзац четвертий пункту 3.2).

Крім того, Рішенням Конституційного Суду України від 3 червня 2013 року № 3-рп/2013 окремі положення статті 138 Закону № 2453–VI у редакції Закону України від 8 липня 2011 року № 3668–VI «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» та певні інші положення Закону № 3668–VI визнано неконституційними.

При цьому в зазначеному Рішенні Конституційний Суд України наголосив, що *«враховує попередні правові позиції стосовно гарантій незалежності суддів, викладені ним у рішеннях від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002, від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004, від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005, від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008»*, та встановив:

«Визначені Конституцією та законами України гарантії незалежності суддів є невід'ємним елементом їх статусу, поширюються на всіх суддів України та є необхідною умовою здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом. Такими гарантіями є надання їм за рахунок держави матеріального забезпечення (суддівська винагорода, пенсія, щомісячне довічне грошове утримання тощо) та надання їм у майбутньому статусу судді у відставці. Право судді у відставці на пенсійне або щомісячне довічне грошове утримання є гарантією належного

здійснення правосуддя і незалежності працюючих суддів та дає підстави висувати до суддів високі вимоги, зберігати довіру до їх компетентності і неупередженості. Щомісячне довічне грошове утримання судді спрямоване на забезпечення гідного його статусу життєвого рівня, оскільки суддя обмежений у праві заробляти додаткові матеріальні блага, зокрема обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу. Конституційний принцип незалежності суддів означає, в тому числі, конституційно обумовлений імператив охорони матеріального забезпечення суддів від його скасування чи зниження досягнутого рівня без відповідної компенсації як гарантію недопущення впливу або втручання у здійснення правосуддя.

Таким чином, конституційний статус судді передбачає достатнє матеріальне забезпечення судді як під час здійснення ним своїх повноважень (суддівська винагорода), так і в майбутньому у зв'язку з досягненням пенсійного віку (пенсія) чи внаслідок припинення повноважень і набуття статусу судді у відставці (щомісячне довічне грошове утримання). Статус судді та його елементи, зокрема матеріальне забезпечення судді після припинення його повноважень, є не особистим привілеєм, а засобом забезпечення незалежності працюючих суддів і надається для гарантування верховенства права та в інтересах осіб, які звертаються до суду та очікують неупередженого правосуддя».

Окремо в Рішенні від 3 червня 2013 року № 3-рп/2013 Конституційний Суд України зауважив:

«Вирішуючи питання щодо конституційності оспорюваних положень стосовно встановлення максимального розміру пенсії (щомісячного довічного грошового утримання) суддів у відставці, виходить з того, що у рішенні від 18 червня 2007 року № 4-рп/2007 Конституційний Суд України вже вирішував питання про недопустимість встановлення в законі максимального розміру пенсії суддів або їх щомісячного довічного грошового утримання, наголошуючи, що це обмежить їх обсяг, а також зазначав, що, залишивши незмінним зміст права на пенсію та щомісячне довічне грошове утримання суддів, закон звузив обсяг цього права, встановивши граничну межу для таких виплат суддям» (абзаци п'ятий, шостий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення).

«Враховуючи, що однією з гарантій незалежності суддів є заборона при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів звужувати зміст та обсяг визначених Конституцією України таких гарантій,

Конституційний Суд України вважає, що положення третього речення частини п'ятої статті 138 Закону № 2453, статті 2 Закону № 3668 стосовно встановлення максимального розміру пенсії (щомісячного довічного грошового утримання) суддів суперечать частині першій статті 126 Основного Закону України» (абзац третій пункту 6.1 мотивувальної частини Рішення).

Таким чином, Конституційний Суд України неодноразово формував сталу позицію щодо неможливості припинення виплати щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці та призначення і виплати на цей період пенсії відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та встановлення максимального розміру пенсії (щомісячного довічного грошового утримання) суддів у відставці.

2. Соціальні гарантії незалежності судді після завершення ним кар'єри постійно були предметом перегляду зі сторони законодавця, що призвело до зміни підходів до гарантій матеріального та соціально-побутового забезпечення суддів у бік звуження цих гарантій, а саме мали місце постійні зміни (зменшення) щодо розміру суддівської винагороди, розміру щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці та скасування виплати вихідної неоподатковуваної допомоги в розмірі 10 місячних заробітних плат за останньою посадою (Закон України від 27 березня 2014 року № 1166-VII «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні»).

Водночас положеннями Закону № 2453-VI у редакції Закону № 192-VIII приведено у відповідність до міжнародних стандартів у сфері судочинства розмір суддівської винагороди та щомісячного довічного грошового утримання. У зв'язку з цим судді, які набули права на відставку відповідно до наявного стажу не менше 20 років, однак не досягнули віку відставки судді – 65 років, відмовилися від відставки до досягнення ними пенсійного віку, очікуючи в майбутньому при виході у відставку отримати гарантований належний розмір щомісячного довічного утримання.

Тому склалася об'єктивна ситуація, відповідно до якої держава Україна протягом певного строку (понад двадцять років) на конституційному рівні (пункти 2, 9 частини п'ятої статті 126 Основного Закону України) та на законодавчому рівні (стаття 43 Закону України від 15 грудня 1992 року № 2862-XII «Про статус суддів», стаття 138 Закону № 2453-VI, стаття 141 Закону № 2453-VI у редакції Закону 192-VIII) гарантувала право судді на відставку та отримання за наявності стажу судді не менше 20 років виплати

щомісячного довічного грошового утримання в розмірі максимально наближеному до розміру суддівської винагороди. Судді, у свою чергу, мали законні правомірні очікування отримувати задекларований державою розмір щомісячного довічного грошового утримання як одну зі складових гарантії їх незалежності.

Згідно з пунктом 14 частини першої статті 92 Конституції України статус суддів визначається виключно законами України. Крім того, стосовно суддів у частині другій статті 127 Основного Закону України окремо визначено вимоги щодо несумісності. Так, відповідно до положень цієї статті професійні судді не можуть належати до політичних партій і профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Зазначені конституційні положення щодо несумісності суддів законодавець також відобразив у частинах другій і третій статті 54 Закону № 2453-VI у редакції Закону 192-VIII.

Тобто принцип несумісності для суддів закріплено на конституційному рівні та в спеціальному законі стосовно суддів. На противагу забороні займатися іншою оплачуваною роботою суддям установлюються належні умови матеріального та соціально-побутового забезпечення, у тому числі гарантується високий рівень щомісячного довічного грошового утримання, який має бути наближений до рівня суддівської винагороди.

Матеріальне та соціально-побутове забезпечення, у тому числі й суддівська винагорода, є елементами правового статусу судді (статті 133–139 Закону № 2453-VI у редакції Закону № 192-VIII). Збереження наявного статусу судді, недопущення скасування цього статусу або звуження його змісту та обсягу є однією з основоположних гарантій незалежності судді. Саме на реалізацію й утвердження гарантій незалежності суддів у зазначеному аспекті Закон № 2453-VI у редакціях від 7 липня 2010 року до 1 січня 2015 року запровадив особливий порядок обчислення розміру суддівської винагороди та розміру щомісячного довічного утримання суддів. Цей порядок є своєрідним механізмом, передбаченим також і в міжнародних документах з питань організації судової влади та судочинства, що зможе захистити суддів від тиску або мінімізувати вплив на їхню незалежність і неупередженість.

Аналіз прецедентної практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) дає підстави для формування позиції, що при вирішенні питань

щодо порушення державами – учасницями Ради Європи положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї велика увага акцентується на дотриманні державою принципу «правомірних або законних очікувань» та захисту прав людини через призму цього принципу.

Зокрема, у справах «Пайн Велі Девелопмент ЛТД та інші проти Ірландії» та «Федоренко проти України» ЄСПЛ констатував, що відповідно до прецедентного права органів, які діють на підставі Конвенції, право власності може бути «існуючим майном» або коштами, включаючи позови, для задоволення яких позивач може обґрунтовувати їх принаймні «виправданими очікуваннями» щодо отримання можливості ефективного використання права власності (cf., *Pressos Compania Naviera S.A. v. Belgium*, Рішення від 20 листопада 1995 року, серія А, N 332, с. 21, п. 31; пункт 21 Рішення ЄСПЛ у справі «Федоренко проти України»).

У межах вироблених ЄСПЛ підходів до тлумачення поняття «майно», а саме в контексті статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, це поняття охоплює як «наявне майно», так і активи, включаючи право вимоги, з посиланням на які заявник може стверджувати, що він має принаймні законні очікування стосовно ефективного здійснення свого «права власності» (пункт 74 Рішення від 2 березня 2005 року ЄСПЛ від *von MALTZAN and Others v. Germany*). ЄСПЛ робить висновок, що певні законні очікування заявників підлягають правовому захисту, та формує позицію для інтерпретації вимоги як такої, що може вважатися «активом»: вона повинна мати обґрунтовану законну підставу, якою, зокрема, є чинна норма закону.

Відповідно до пункту 1 Постанови Верховної Ради України від 21 травня 2015 року № 462-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» схвалено Заяву Верховної Ради України про відступ від окремих зобов'язань, визначених пунктом 3 статті 2, статтями 9, 12, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статтями 5, 6, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, на період до повного припинення збройної агресії Російської Федерації, а саме до моменту виведення всіх незаконних збройних формувань, керованих, контрольованих і фінансованих Російською Федерацією, російських окупаційних військ, їх військової техніки з території

України, відновлення повного контролю України за державним кордоном України, відновлення конституційного ладу та порядку на окупованій території України.

Водночас Україна не зробила відступу від Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а тому Пленум Верховного Суду України наголошує, що стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у тому числі щодо законних очікувань стосовно ефективного здійснення свого «права власності», а саме розміру щомісячного довічного грошового утримання як гарантії незалежності суддів, складовою якого є особливий порядок призначення соціального забезпечення після виходу судді у відставку, повинна застосовуватися в Україні.

Таким чином, статтю 1 указанного Першого протоколу слід застосовувати для захисту «правомірних (законних) очікувань» щодо певного стану речей (у майбутньому), оскільки їх можна вважати складовою частиною власності. Правомірні очікування виникають в особи, якщо вона дотримала всіх вимог законодавства для отримання відповідного рішення уповноваженого органу, а тому мала всі підстави вважати таке рішення дійсним і розраховувати на певний стан речей. Тобто в зазначених рішеннях ЄСПЛ установив, що наявність «правомірних (законних) очікувань» є передумовою для відповідного захисту. У свою чергу, умовою наявності «правомірних очікувань» у розумінні практики ЄСПЛ є достатні законні підстави. Інакше кажучи, «правомірні (законні) очікування» – очікування можливості здійснення певного права як прямо гарантованого, так і опосередкованого, у разі якщо особа прямо не виключена з кола осіб, які є носіями відповідного права.

Крім того, практикою ЄСПЛ сформовано підхід щодо розуміння правової визначеності як засадничої складової принципу верховенства права. Зокрема, у Рішенні ЄСПЛ від 28 листопада 1999 року у справі «Брумареску проти Румунії» зазначено, що принцип правової визначеності є складовою верховенства права (пункт 61). Також у Рішенні від 13 грудня 2001 року в справі «Церква Бесарабської Митрополії та інші проти Молдови» ЄСПЛ зазначив, що закон має бути доступним та передбачуваним, тобто вираженим з достатньою точністю, щоб дати змогу особі в разі необхідності регулювати його положеннями свою поведінку (пункт 109). Зазначеним обґрунтовується невідповідність змін, унесених Законом № 911-VIII, конституційним

принципам, закріпленим у статті 8 та частині п'ятій статті 126 Конституції України.

3. У законодавстві України та в судовій практиці простежується тенденція щодо спорідненості понять «пенсія» і «щомісячне довічне грошове утримання». Водночас аналіз положень чинного законодавства та наукової літератури дає підстави стверджувати про різнонаправлене призначення пенсій громадян за загальними законами про пенсійне забезпечення та щомісячного довічного грошового утримання судді за спеціальними законами, а отже, про їх різну правову природу.

Не заперечуючи доктринальних та законодавчих підходів щодо форм соціального забезпечення різних категорій працюючих осіб в Україні після виходу їх на пенсію, стосовно суддів зауважуємо, що частина перша статті 141 Закону № 2453-VI надає право вибору судді, який виходить у відставку, обрати виплату щомісячного довічного грошового утримання або пенсію на умовах, передбачених статтею 37 Закону України «Про державну службу».

Отже, Пленум Верховного Суду України наголошує, що для судді у відставці пенсія або щомісячне довічне грошове утримання є однаковою гарантією його незалежності та самостійною складовою правового статусу судді незалежно від того, призначені вони на умовах, передбачених статтею 37 Закону України «Про державну службу», чи згідно зі статтею 141 Закону 2453-VI, виходячи з універсального принципу рівності, гарантованого статтею 21 Основного Закону України.

Так, конституційний статус судді передбачає достатнє матеріальне забезпечення як під час здійснення суддею своїх повноважень (суддівська винагорода), так і в майбутньому у зв'язку з досягненням пенсійного віку чи внаслідок припинення повноважень і набуття статусу судді у відставці. Статус судді та його елементи, зокрема матеріальне забезпечення після припинення повноважень, не є особистим привілеєм судді, а засобом забезпечення незалежності працюючих суддів і надається для гарантування верховенства права та в інтересах осіб, які звертаються до суду й очікують неупередженого правосуддя.

Тож щомісячне довічне грошове утримання є не тільки соціальною виплатою (пенсією), але й конституційною гарантією незалежності судді у відставці, складовою його правового статусу як діючого судді з урахуванням правомірних (законних) очікувань на майбутнє щодо захищеного соціального

статусу при почесному звільненні його з посади (відставці). Розмір такого утримання має бути максимально наближеним до рівня грошового утримання судді, який перебуває на відповідній посаді.

Зазначене підтверджується й міжнародними стандартами у сфері судочинства. Так, у пункті 54 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки зазначено: *«Оплата праці суддів повинна відповідати їх професії та виконуваним обов'язкам, а також бути достатньою, щоб захистити їх від дії стимулів, через які можна впливати на їхні рішення. Мають існувати гарантії збереження належної оплати на випадок хвороби, відпустки по догляду за дитиною, а також гарантії виплат у зв'язку з виходом на пенсію, які мають відповідати попередньому рівню оплати їх праці. Для захисту оплати праці суддів від зменшення слід прийняти спеціальні законодавчі положення».*

У пункті 10 Висновку КРЕС № 18 (2015) від 16 жовтня 2015 року визначено, що судова влада повинна бути для виконання своєї ролі незалежною стосовно інших гілок державної влади, суспільства в цілому і сторін у судовому процесі. Незалежність суддів не є прерогативою чи привілеєм і надається їм не для захисту власних інтересів, а в інтересах принципу верховенства права й усіх, хто прагне та очікує справедливості. Незалежність судової влади – засіб забезпечення неупередженості суддів. Тому вона є передумовою гарантії того, що всі громадяни (та інші гілки влади) будуть рівними перед судом. Незалежність судової влади є невід'ємним елементом обов'язку неупереджено вирішувати спори... Таким чином, незалежність – це фундаментальна вимога, яка дає змогу судовій владі охороняти демократію й права людини.

Пленум Верховного Суду України наголошує, що всі судді є рівними, адже, здійснюючи правосуддя, мали відповідно до законодавства однаковий статус та гарантії незалежності, що включають порядок призначення і визначення розміру щомісячного довічного грошового утримання. Тому припинення виплати щомісячного довічного грошового утримання або зменшення його розміру, в тому числі постійно на майбутнє, за своєю природою є обмеженням права з втручанням у сутність самого права.

Так, лише порушення суддею вимог щодо несумісності, порушення присяги, набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього або припинення ним громадянства (частина п'ята статті 126 Конституції України та статті 115, 116, 117, 118 Закону № 2453-VI) має наслідком позбавлення

судді права на призначення щомісячного довічного грошового утримання та призводить до призначення такій особі пенсії на загальних підставах.

Проте саме в результаті прийняття та набрання чинності статтею 141 Закону № 2453-VI у редакції Закону № 911-VIII судді, які вийшли та в подальшому виходитимуть у відставку, фактично прирівнюються законодавцем до недоброчесних суддів (які набули пенсію на загальних підставах), що істотно звужує конституційні гарантії незалежності суддів у порушення дії принципу презумпції невинуватості, гарантованого статтею 62 Конституції України.

Зазначене підтверджує також порушення приписами чинної частини п'ятої статті 141 Закону № 2453-VI універсального принципу рівності, закріпленого статтею 21 Основного Закону України.

Крім того, приписами Закону № 911-VIII унесено зміни до Закону № 2453-VI (частина п'ята статті 141), що містять аналогічні за своїм змістом та сутністю положення, які вже були визнані неконституційними щодо обмеження граничного розміру довічного грошового утримання суддів у відставці та зміни відсотка, з якого обчислюється розмір довічного грошового утримання.

При цьому вказаними змінами законодавець ще більше звужив гарантії незалежності суддів у відставці. Так, крім обмеження максимального розміру щомісячного довічного грошового утримання судді десятима прожитковими мінімумами, установленими для осіб, які втратили працездатність, одночасно встановлено тимчасове, у період з 1 січня 2016 року по 31 грудня 2016 року, обмеження максимального розміру щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці сталою (фіксованою) сумою 10740 гривень, що звужує конституційно закріплені гарантії незалежності судді.

Пленум Верховного Суду України зазначає, що внесення змін до чинного законодавства України, яке регулює організацію судової влади, зокрема щодо статусу суддів та пов'язаних із цим конституційних гарантій їх незалежності може, відбуватися лише шляхом прийняття спеціального закону з вищезазначеною сферою регулювання.

Предметом регулювання Закону № 911-VIII є інше коло питань, ніж судоустрій, статус суддів і гарантії їх незалежності, а саме створення умов для стабілізації фінансового стану держави та вдосконалення окремих положень соціальної політики (пояснювальна записка до Закону № 911-VIII). Однак його положеннями внесено зміни в частині довічного

грошового утримання суддів у відставці до спеціального закону, що направлений на цілісне врегулювання діяльності самостійної гілки влади.

З цього приводу Пленум Верховного Суду України зауважує, що Конституційним Судом України у 2007 році сформовано правову позицію щодо неможливості законом про Державний бюджет України вносити зміни до інших законів України стосовно надання пільг, компенсацій і гарантій (Рішення від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007). Ця правова позиція має бути застосована й при визнанні неконституційними окремих положень частини п'ятої статті 141 Закону № 2453-VI у редакції Закону № 911-VIII.

4. Окремо Пленум Верховного Суду України наголошує, що стаття 141 Закону № 2453-VI протягом останніх років неодноразово зазнавала змін: згідно із Законом № 911, Законом України від 2 березня 2015 року № 213-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (далі – Закон № 213-VIII), Законом № 192-VIII, Законом України від 28 грудня 2014 року № 76-VIII «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів», Законом України від 27 березня 2014 року № 1166-VIII «Про запобігання фінансової катастрофи та створення умов для економічного зростання в Україні».

Так, 28 березня 2015 року разом із Законом № 2453-VI у редакції Закону № 192-VIII набрав чинності Закон № 213-VIII (в частині абзаців другого, третього і дев'ятого пункту 17 розділу I). Положеннями цього Закону було внесено зміни до статті 141 Закону № 2453-VI у редакції Закону № 192-VIII та передбачено певне застереження в пункті 5 Прикінцевих положень Закону № 213-VIII щодо умов і підстав скасування спеціальних видів пенсій, до яких віднесено й щомісячне довічне грошове утримання/пенсії суддям у відставці. Саме Законом № 213-VIII законодавець знову вніс до Закону № 2453-VI положення, які одного разу були визнані неконституційними. Тому Пленум Верховного Суду України звернувся до Конституційного Суду України з відповідним поданням про визнання зазначених змін неконституційними (ухвала Конституційного Суду України від 16 вересня 2015 року № 40-у/2015 у справі № 1-20/2015).

Однак приписами нового Закону № 911-VIII знову внесено зміни до статті 141 Закону № 2453-VI, які істотно звузили обсяг прав і гарантій незалежності суддів у відставці.

Крім того, до прийняття Закону № 2453-VI у редакції Закону № 192-VIII статтю 138 Закону № 2453-VI (аналогічну чинній статті 141) двічі було змінено законами, предметом регулювання яких не була організація судової влади та здійснення правосуддя (Закон № 76-VIII, Закон № 1166-VIII). Зазначені закони були спрямовані на запобігання фінансовій кризі, урегулювання бюджетних питань держави.

Отже, лише за останні два календарних роки статтю, якою врегульовується питання пенсії або щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці, було змінено п'ять разів.

Пленум Верховного Суду України наголошує, що чинні положення щодо врегулювання пенсії та щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці вже були раніше визнані неконституційними й щомісячне довічне грошове утримання як самостійна гарантія незалежності суддів у відставці та складова правового статусу судді поновлено рішеннями Конституційного Суду України (зокрема, Рішення Конституційного Суду України від 3 червня 2013 року № 3-рп/2013).

Наразі чинна частина п'ята статті 141 Закону № 2453-VI у редакції Закону № 911-VIII знову містить положення, які вже були визнані неконституційними і за своїм змістом ще більше звужують конституційні гарантії суддів у відставці.

Установлення положень, що регулюють фінансування судової системи, є виключним повноваженням Верховної Ради України як єдиного законодавчого органу (пункт 14 частини першої статті 92 Конституції України).

З цього приводу зазначаємо, що стабільність правового регулювання проявляється в неприпустимості внесення довільних змін до чинної системи норм і є віддзеркаленням підтримання довіри громадян до законів та дій держави. Збереження розумної стабільності означає, серед іншого, обов'язок законодавця враховувати передусім сталу правову позицію єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України до повноважень Конституційного Суду України належить вирішення питань про відповідність Конституції України, зокрема, законів України. При цьому ухвалення рішення Конституційним Судом України про визнання неконституційними законів, інших правових актів або їх окремих положень зумовлює втрату ними чинності з дня ухвалення такого рішення (частина

друга статті 152 Конституції України, Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000).

Правовий акт або його окремі положення, що визнані неконституційними, не можуть бути прийняті законодавцем повторно в тій самій редакції. Відхилення від такого підходу свідчить про порушення конституційних приписів щодо обов'язковості виконання рішень Конституційного Суду України, що призводить до правової невизначеності.

Отже, Пленум Верховного Суду України наголошує, що постійні внесення змін до статті 141 Закону № 2453-VI усупереч приписам статей 150 і 152 Конституції України підривають взаємодію між судовою, законодавчою та виконавчою владою, створюють ризик залежності професійного працюючого судді від політичних поглядів іншої гілки влади, виходячи з перебування судді у стані правової невизначеності щодо розміру та можливості отримання щомісячного довічного грошового утримання/пенсії при добросовісному виконанні своїх обов'язків та почесному звільненні з посади у відставку після закінчення суддівської кар'єри, що підкреслює неконституційність унесених змін до статті 141 Закону № 2453-VI Законом № 911-VIII.

Таким чином, застосування положень абзаців першого, другого, четвертого й шостого частини п'ятої статті 141 Закону № 2453-VI, зокрема, має наслідком утрату суддею однієї з основних складових гарантій незалежності суддів, а саме права на отримання у відставці належного матеріального й соціального забезпечення, визначеного в особливому порядку й особливому розмірі. Зазначене також призводить до порушення принципу правової визначеності як складової верховенства права, передбаченого статтею 8, принципу рівності, який має універсальний характер і гарантований статтею 21, та до порушення гарантій незалежності суддів, закріплених статтею 126, й суперечить статтям 150 і 152 Основного Закону України.

На підставі викладеного, керуючись статтями 150 і 152 Конституції України, статтями 13, 39 і 40 Закону України «Про Конституційний Суд України»,

ПРОСИМО:

1. Відкрити провадження за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності)

абзаців першого, другого, четвертого й шостого частини п'ятої статті 141 Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» стосовно звуження гарантій матеріального забезпечення та соціального захисту суддів у відставці положенням частини першої статті 8, статті 21, частин першої й п'ятої статті 126 та статей 150 і 152 Конституції України.

2. Перевірити на предмет відповідності вимогам частини першої статті 8, статті 21, частин першої й п'ятої статті 126 та статей 150 і 152 Конституції України положення абзаців першого, другого, четвертого й шостого частини п'ятої статті 141 Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» стосовно звуження гарантій матеріального забезпечення та соціального захисту суддів у відставці та визнати ці положення такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

3. Визнати провадження за цим конституційним поданням невідкладним і розглянути його в межах місячного строку, визначеного в частині другій статті 57 Закону України «Про Конституційний Суд України».

У конституційному провадженні за цим поданням братиме участь **Кліменко Марина Робертівна**, заступник Голови Верховного Суду України, а також для участі в цьому провадженні уповноважується **Берестова Ірина Еріївна**, начальник правового управління Верховного Суду України (044 288 97 33).

Конституційне подання та додатки подаються в 3-х примірниках.

Додатки:

1. Копія постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2016 року № 2 «Про звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності (конституційності) положень абзаців першого, другого, четвертого й шостого частини п'ятої статті 141 Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» стосовно звуження гарантій матеріального забезпечення та соціального захисту суддів у відставці положенням частини першої статті 8, статті 21, частин першої й п'ятої статті 126 та статей 150 і 152 Конституції України».

2. Витяги з Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141).

3. Рішення Конституційного Суду України від 3 червня 2013 року № 3-рп/2013 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 2, абзацу другого пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», статті 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (справа щодо змін умов виплати пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці).

4. Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008 у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України).

5. Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого пункту 13 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та офіційного тлумачення положення частини третьої статті 11 Закону України «Про статус суддів» (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання).

6. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 року № 18-рп/2011 (витяг) у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо офіційного тлумачення поняття «щомісячне довічне грошове утримання», що міститься у підпункті «е» підпункту 165.1.1 пункту 165.1 статті 165 Податкового кодексу України.

7. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України).

8. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії громадян).

9. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками).

10. Рішення Конституційного Суду України від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010 у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху).

11. Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання).

12. Рішення Конституційного Суду України 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 у справі за конституційним поданням Уповноваженого

Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію».

13. Витяги із Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів».

14. Витяги із Закону України від 7 липня 2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України від 12 лютого 2015 року № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд».

15. Витяги із Закону України від 24 грудня 2015 року № 911-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України».

16. Витяги із Закону України від 15 грудня 1992 року № 2862-XII «Про статус суддів» (зі змінами, внесеними згідно із Законом України від 24 лютого 1994 року № 4015-XII «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про статус суддів»).

17. Витяги із Закону України від 27 березня 2014 року № 1166-VII «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні».

18. Витяги із Закону України від 5 листопада 1991 року № 1788-XII «Про пенсійне забезпечення».

19. Витяги із Закону України від 28 грудня 2014 року № 76-VIII «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України».

20. Витяги із Закону України від 12 лютого 2015 року № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд».

21. Витяги із Закону України 2 березня 2015 року № 213-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення».

22. Рішення Європейського суду з прав людини від 1 червня 2006 року в справі «Федоренко проти України» (витяг).

23. Рішення Європейського суду з прав людини від 28 листопада 1999 року в справі «Брумареску проти Румунії» (витяг).

24. Рішення Європейського суду з прав людини від 2 березня 2005 року в справі «MALTZAN and Others v. Germany».

25. Рішення Європейського суду з прав людини від 13 грудня 2001 року в справі «Церква Бесарабської Митрополії проти Молдови».

26. Перший протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20 березня 1952 року (витяг).

27. Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010 року (витяг).

28. Висновок КРЕС від 16 жовтня 2015 року № 18 (2015) «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії».

**Голова
Верховного Суду України**

Я.М. Романюк